

Vélemények Jókai nyelvéről (összeállítás)

- 2025. 12. 03.

„Sikere és hatása ellenére Jókai életműve a mai napig feloldhatatlan konfliktusok forrása olvasók és műbírálók között” írja **Nemeskürty István** (1983: 2/534), amire ma valószínűleg azt mondanák negatív élel: „megosztó”, de itt most csak Jókai nyelvével, stílusával foglalkozunk, amelyet olykor szintén ér kritika, ám az olvasói elfogadottság napjainkig szakadatlanak tűnik; s ha most mégiscsak háttérbe kerül, az nem Jókai stílusának, hanem magának az olvasásnak a visszaszorulásával függ össze.

Írói mesterségének titka a nyelv performatív erejének könnyed alkalmazása: az elbeszélés könnyedsége, öröme, örök mesemondó jellege... Pontosan fogalmazza meg stílusának összetettségét, lényegét **Benedek Marcell** (1928: 245):

„Jókai nyelvében sok a tudákos idegen szó, idegenszerű kifejezés, nyelvújítási szörnyszülött... de azonkívül mekkora kincse a népnyelvnek, a régi nyelvnek, a talpraesett kifejezéseknek! És ha itt-ott mesterkéltnak látszik ez a nyelv, akkor kénytelen vagyok Jókai nagy történeti érdemére hivatkozni: a negyvenes, ötvenes, hatvanas évek prózájában Jókai szólaltatta meg a természetes közvetlenhangú elbeszélés hangját. Amit ma mesterkéltnek látunk s amit még Gyulai Pál a tömegtermelés-okozta pongyolaságnak nézett: az abban az időben Petőfi stílus-forradalmának prózába való átültetése volt. A józan szárazság és az émelygős szentimentalizmus vagy puffogó páthosz nyelvével szemben az a nyelv, amely elhiteti az olvasóval: „így én is tudnék írni”

Mikszáth és egész nemzedéke úgy nevelődött fel, hogy megtanulta ezt a könnyűnek látszó nyelvet mindenki megért, de csak kiváltságosak tudnak beszélni rajta”.

Jókai nyelvi teljesítménye, minősége előtt sokan fejet hajtottak, bár már korábban (szójátékkal, de érvényesen: már Jókai korában) voltak nyelvkritikusai is, és ma is hallani panaszt magyartanároktól, hogy a ma diákjai számára mennyire nehéz olvasmány, főleg a sok alig ismert, idegen kifejezés, a hosszú, vonatott leírások. Ennek ellenére Jókai nyelvi teljesítménye, ha kritizálható is, de megkérdőjelezhetetlen. **Szerb Antal:** „Victor Hugo-i ellentéteken és színességen nevelt, rövid mondatos” Jókai-stílusról ír, amely „első regényétől az utolsóig változatlan maradt...” (Szerb 1982: 371.) **Hegedűs Géza** tömör véleménye Jókai stílusáról: „Szemléletes leírás, pergő cselekmény, feledhetetlenül szemléletes alakok, átérzett pátosz és derűs humor egyesül írásmódjában” (Hegedűs 1995: 281.)

Jókai stílusáról eddigi összes évfordulón megemlékeztek. Születésének 100. évfordulóján – többek között – Tolnai Vilmos a Magyar Nyelvben, 150. évfordulóján pedig Fábrián Pál a Magyar Nyelvőrben értékelte nyelvi teljesítményét. A következőkben a két szerző legfőbb állításait emelem ki, kommentálom. Tolnai Vilmos egyértelműen kritikusabb, Fábrián Pál szövege emelkedettebb, ünnepibb. Tolnai Vilmos szövegét még gimnáziumi tankönyvbe is átvették (Alszeghy —Sík—Techert szerk. 1939: 77–82).

Balázs Géza előadása Jókai nyelvéről a Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetben (kép: Manyszi)

Ezt követően Jókai stílusáról **Bárczi Géza** (1959: 439) írt („A stílustanulmányozónak látszólag nem juthat hálásabb feladat, mint az ő szövegét boncolni”), majd **Szabó Zoltán** (1986, 1998) értekezett bővebben. Szabó Zoltán Jókai nyelv anyagában a szövegek gazdagságára, a szövegtípusok sokaságára hívja föl a figyelmet, amely sajátos intertextuális jelenség és fő jellemzője magyar anekdotikus prózastílusnak: „A Jókaitól felhasznált nyelvi anyag, valamint a könnyedség, természetesség és az egyszerűség stílusmintái jórészt a népiességből fakadnak. De sok az átvett motívum is. Csak álmélnkodni lehet azon, hogy mennyi babonát, paraszti átkot, szidalmat, anekdotát, mesét és népdalt szerkesztett bele regényeibe. És sajátos új szint jelent paraszti romantikája,

amelynek stílusát a népdalok és a népmesék fordulatai és mondatszerkesztései színezik (Sárga rózsa). Ez a témabeli és még inkább stiláris népiesség sok művében a romantika sajátosságaival keverik." (Szabó 1986: 210—11).

Szabó Zoltán a továbbiakban arról értekezik, hogy Jókainál kezdetben a próza és a líra összeolvasztásával kísérletezett, elbeszéléseinek nyelve „a sok gondolatritmustól, halmozó felsorolástól, ritmikus körmondattól erősen zenei hatású”. „Szóhasználata is feltűnően romantikus, Meglepnek a színpompás és tündöklő, az ijesztő vagy a rendkívüli, csodás jelenségekre vagy hangulatokra utaló szók”; ám ez megváltozott 1849 után:

„Jókai romantikus stíluseszközei az irányzat általános sajátosságai... mégis egyéninek tekinthetjük a szavak romantikus kultuszát. Gyönyörködik a szokatlan és szép szavakban. Ebben még az sem zavarja, ha nem hitelesek, és emiatt jelentésük nem világos: alírumna, horkász, ramocsa.” Romantikus, eszményített nevei: Szentirmay, Szilárdy, Áronffy, Straff, Maszkaczký. Dallamos nevek: Almira, Narcissza, Timéa. „Mondat- és szövegszintű szerkesztési eljárásai (pl. a tiráda, belső monológ, ellentételezés, szaggatottság, különböző retorikai fogások) közül feltűnőbbnek, sajátosnak látszik a tiráda szerkezetéhez hasonló felsorolás, részletezés... Jókai romantikus stílusa a népies nyelvi elemekkel együtt legfőbb éltetője írásművészetének, amelynek kétségkívül az érdekesítő mese a legnagyobb ereje. Sohasem értekezik, egyszerűen csak mesét mond. Mintha nem is írná, hanem elmondaná, amit hallott vagy kigondolt. De erős oldala a leírás is. A tájrajzokat vagy a szereplők külsejének jellemzését lebilincselő hangulati szépséggel telíti... Az elbeszélésnek és a leírásnak egyaránt forrása hatalmas élményanyaga, éles megfigyelései és páratlanul gazdag képzelete... Az elbeszélés öröme könnyed stílust teremtett... Különösen az adomázó

előadasmód segített sokat könnyed stílusa kialakításában.
(Szabó 1986: 215—219.)

Szabó Zoltán később még egyszer összefoglalja gondolatait Jókai stílusáról:

„Nyelvkinccse ugyanaz, mint a Petőfié és Aranyé, hisz Jókainak is eszménye a mindennapiság és a közérthetőség: „a népnyelvet a maga egyszerű, érthető, erőteljes kifejezéseivel az irodalom s a költészet nyelvévé lehet, sőt szükséges emelni” (A levente utószava). Jókainál és Mikszáthnál... közös vonás az, hogy a népiesség a mindennapi, a közösségi nyelvhasználathoz való közeledést, igazi stílusrealizmust eredményezett. (Szabó 1999: 143.) „Jókai romantikus eszközei... Azonnal feltűnik a szavak romantikus kultusza. Gyönyörködik a szokatlan és szép szavakban. Ebben még az sem zavarja, ha nem hitelek... Szóhasználatában sok a túlzás... jellegzetes az ellentételezés... az ellentétes jelentésekről, ellentétes szóhangulatok igazi erejéről beszélő nevei, az erőteljesen ellentétes jellemek tájékoztatnak a legjobban.” (Szabó 1999: 146—147.)

Az utóbbi évtizedben Jókai retorikájának föltárásában és leírásában **Adamikné Jászó Anna** alkotott a legtöbbet (p. Adamikné 2016, 2021, valamint lásd ebben a számunkban Adamikné Jászó Anna 2025). Adamikné professzor asszony a fiatal nemzedék, az oktatás, a szöveg- és irodalomértés számára kívánja hangsúlyozottan a retorika felől megismertetni és megkedveltetni Jókait, merthogy ebből a szempontból még nem vizsgálták: „Jókai és nemzedéke erős retorikai képzést kapott az akkor iskolában (egymásra épült a poétikai, a retorikai és a dialektikai osztály), s retorikai képzettsége kimutatható műveiben. Tulajdonképpen nem is lehet teljes mélységükben megérteni a retorikai iskolázottságú szerzőket a retorika ismerete nélkül” (Adamikné 2016: 11—12).

Jókait sokszor elítélik azért, mert regényeiben a lélektani ábrázolás nem erőteljes. **Fried István** azonban felhívja a figyelmet Csáth Géza Jókairól szóló írására, amelyben ez szerepel: „reálisabban, finomabban részletező és mélyebben látó reális analitikus Flaubert-nél” (idézi Kovács 2018: 211), és rögtön a Shirin című novella kapcsán a szeretetnyelv három hangját mutatja be: A király a birtokló és a birtokát féltő szerelem hangján, Shirin az álmodozó, soha ki nem elégíthető vágyakozásban élő nő hangján, a görög szobrász a szerelemes művész költői beszédmódján, platóni nyelvén, sőt Orpheusz hangján szól (Kovács 2018: 214—215). Ezek szerint a ma oly sokszor hangoztatott „szeretetnyelv” finomságai is ott vannak Jókainál, és ki tudja még mennyi minden; érdemes tovább olvasni, kutakodni szövegeiben.

Az évfordulók mindig helyesen ráirányítják a figyelmet egy-egy jeles személyiségre. „Amikor irodalmunknak valamelyik nagy alakjára emlékezünk, és ünnepeltünknek életművét értékeljük, voltaképpen önmagunkat keressük.” (Fábián 1976: 3.) **Fábián Pál** megejtően szép sorokban summázta Jókainak a magyar nemzetre gyakorolt nyelvművészetét: „nemcsak Jókai írt úgy, ahogy mi ma beszélünk, mert ráérezett a nyelvi fejlődés főirányára, hanem mi is úgy beszélünk, ahogy Jókai írt, mert több mint egy évszázadon át milliókat tanított magyarul, s tanuljuk tőle nyelvünket még ma is. Az a hatás, amelyet Jókai irodalmi nyelvünk fejlődésére és az egyes írókra gyakorolt, még szinte teljesen felméretlen.” (Fábián 1976: 7.) Most, a 200. évfordulón egy áttekintéssel kívántam szolgálni Jókai nyelvi, stilisztikai recepciójáról, valamint kiegészíteni néhány friss adattal. Remélhetőleg lesz majd valaki, aki a 250. évfordulón is számba veszi nemzeti irodalmunk nagy alakjának nyelvi zsenialitását. Ha még lesz kinek.

Forrás: Balázs Géza: „Gyönyörködik a szokatlan és szép szavakban”. Jókai Mór és a magyar nyelv.

<https://nyelvor.mnyknt.hu/wp-content/uploads/149103.pdf>

Irodalom:

Adamikné Jászó Anna 2016. Jókai és a retorika. Trezor Kiadó, Budapest.

Alszeghy Zsolt, Sík Sándor, Techert József szerk. 1939. Magyar nyelvi olvasókönyv a gimnázium és leánygimnázium V. és VI. osztálya számára. A Szent István-társulat kiadása, Budapest.

Bárczi Géza 1959. Stílselemzés (Jókai: Az arany ember). Magyar Nyelvőr 429—439.

Benedek Marcell 1928. Délsziget avagy a magyar irodalom története. Révai Kiadás, Budapest.

Fábián Pál 1976. A XIX. század magyar nyelv és Jókai. Magyar Nyelvőr 3—7.

Hegedűs Géza 1995. A magyar irodalom arcképcsarnoka. Harmadik kiadás, Trezor kiadó, Budapest.

Kovács Gábor 2018. Rom és szó. Jókai egy novellatípusáról. 206—224. In: Hansági Ágnes és Hermann Zoltán szerk.: A kispróza nagymestere. Tanulmányok Jókai Mór novellisztikáról. Balatonfüred Városért Közalapítvány. (Tempevölgy könyvek, 25.)

Nemeskürty István 1983. Diák, írj magyar éneket. A magyar irodalom története 1945-ig. 1—2. kötet. Gondolat Kiadó, Budapest.

Szabó Zoltán 1986. Kis magyar stílustörténet. Harmadik kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.

Szabó Zoltán 1999. A magyar szépírói stílus történetének fő irányai. Corvina, Budapest.

Szerb Antal 1982. Magyar irodalomtörténet. Hetedik kiadás.
Magvető Könyvkiadó, Budapest.

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2026 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.